

УДК 327(477+6)

Н. М. Хома
Д. В. Панова

ПРОБЛЕМИ АКТИВІЗАЦІЇ ВІДНОСИН УКРАЇНИ З ДЕРЖАВАМИ АФРИКИ: ВПЛИВ ВНУТРІШНІХ ТА ЗОВНІШНІХ ЧИННИКІВ

У статті досліджуються чинники, які впливають на співпрацю України з державами Африки. Їх вивчення зумовлене важливістю оцінки перешкод, які впливають на глобальну підтримку нашої держави у боротьбі зі зовнішньою агресією Росії та її союзників. Хоч Україна з огляду на безпекові виклики намагається прискорено розвивати співпрацю з державами Глобального Півдня, однак взаємини з багатьма з них, зокрема й державами Африки, залишаються ситуативними та несистемними. Процеси зближення з державами Африки сповільнюються через низку причин, на які важливо реагувати. Метою дослідження визначено систематизацію чинників, які впливають на активізацію взаємин України з державами Африки. Завданнями визначено: 1) визначити внутрішні чинники, які сповільнюють активізацію співпраці України з державами Африки; 2) з'ясувати зовнішні чинники, які впливають на конструктивний розвиток взаємин України з державами Африки.

Ключові слова: держави Африки, Глобальний Південь, африканський вектор зовнішньої політики України, геополітика, російська війна в Україні.

DOI 10.34079/2226-2830-2024-15-40-164-175

Після початку повномасштабного вторгнення Росії для України актуалізувалося завдання розбудови відносин з якнайширшим колом держав, щоб заручитися їх підтримкою у боротьбі зі зовнішньою агресією. Попри встановлені дипломатичні відносини з державами Глобального Півдня, взаємини з ними були ситуативні, несистемні; ні одна, ні інша сторони не докладали належних зусиль, аби вони розвивалися у конструктивному річищі. Увага України тривалий час була сконцентрована на співпраці з іншими акторами міжнародної політики. Відтак хоч останніми роками Україна й активізувала африканський вектор зовнішньої політики, однак процеси зближення з державами Африки відбуваються непросто, наштовхуються на певні виклики та не завжди отримують очікуване продовження від африканських держав. Потреба з'ясування кола проблем, які сповільнюють африканський вектор зовнішньої політики України визначає **актуальність** теми дослідження. **Метою** дослідження визначено систематизацію чинників, які впливають на активізацію взаємин України з державами африканського континенту. Поставлено **завдання**: 1) визначити внутрішні чинники, які сповільнюють активізацію співпраці України з державами Африки; 2) з'ясувати, які зовнішні чинники впливають на поступ взаємин України та держав Африки.

Відзначимо не лише недостатню розробку науковцями теми взаємин між Україною та державами Африки в умовах нинішніх геополітичних викликів, а й зорієнтованість нечисельних проведених досліджень передусім на руйнівні економічні наслідки російсько-української війни для держав Африки: зростання цін на продовольство, ріст інфляції, дефіцит окремих товарів (добрива, олія і т. ін.) (Manboah-Rockson, Adjuik & Dawda, 2024), сповільнення досягнення цілей сталого розвитку (Mhlanga & Ndhlovu, 2024). При вивченні впливу російської агресії щодо України для

держав Африки в частині безпекового виміру увага передусім звернена на продовольчу безпеку (Lopes, 2022; Neji, Obaji-Akpet, Out et al., 2024). Помітно, що економічний, гуманітарний аспекти проблематики витісняють вивчення проблеми з позицій геополітики, цінностей тощо, а у низці публікацій автори позиціюють російсько-українську війну як «конфлікт».

Попри позитивну динаміку в активізації трьох останніх років співпраці України з низкою держав Африки, у цих взаєминах не лише зберігається низка проблем, а й проявляються нові гострі моменти, найчастіше зумовлені втручанням третіх сторін. Причинами нинішньої нестійкості позицій України в Африці зазвичай називають: географічну та культурну віддаленість Африки від України; відсутність історичної тяглості; багаторічне нехтування українськими урядами розвитком взаємин з державами континенту; пасивне споглядання українською владою за процесами розширення Росією свого впливу в Африці (Dobrescu, 2023). Справді, у своєму намаганні розвинути взаємини з державами Глобальної Півночі Україна недооцінила важливість союзників в межах Глобального Півдня. Не велася проактивна політика ні в Африці, ні Латинській Америці, ні на Близькому Сході і т. ін.

Відтак проблеми в українсько-африканських міждержавних взаємодіях умовно поділимо на дві групи. До *першої* групи належать проблеми, джерелом яких є діяльність/бездіяльність України на африканському континенті. Розв'язання цих проблем узалежене більшою мірою від корегування зовнішньої політики України та прийняття відповідних рішень, що будуть ефективними у нинішніх умовах дво- та багатосторонньої взаємодії з державами континенту. До *другої* групи належать проблеми, зумовлені сприйняттям України африканськими політичними елітами та суспільствами, сформованим образом нашої держави у державах Африки, а також впливом зовнішніх геополітичних гравців.

Спершу розглянемо проблеми, причиною яких є діяльність/бездіяльність України. Ключовою проблемою, яка наразі перешкоджає отриманню активної підтримки африканськими державами позицій України є відсутність досвіду співпраці між Україною та 54-ма африканськими державами. Ця проблема торкається всіх галузей та аспектів співпраці: політичної, дипломатичної, економічної, культурної, соціальної, сфери міжособистісних контактів тощо. Для побудови довіри та партнерських відносин потрібен час, упродовж якого ці зв'язки міцніють, формуються взаємоузалеженості та взаємозацікавленості.

На політичному рівні ця проблема проявляється у відсутності стійких традицій особистих контактів на високому рівні між елітами України та африканських держав. Це є деякою перешкодою у процесі схилення Україною держав континенту до підтримки Української формули миру, залученості у Глобальних самітах миру і под. Порівняно з Росією, Україна займає значно нижчі позиції у систематичності та результативності співпраці з державами континенту.

До прикладу, на першому Глобальному саміті миру (червень 2024 р.) були представники різних рівнів лише 14 з 54 держав Африки: а) на рівні президентів держав або глав урядів – Бенін, Гана, Кабо-Верде, Кенія, Кот-д'Івуар, Лівія, Сомалі; б) на рівні міністрів – Гамбія, Коморські острови, Ліберія, Мавританія, Руанда, Сан-Томе і Принсіпі; в) на рівні посла – ПАР. Очевидно, що не лише відсутність стійкого досвіду співпраці, налагоджених контактів між Україною та державами Африки вплинули на низьку залученість держав африканського континенту до миробудівничої ініціативи України. Однак це теж є негативним чинником для розвитку двосторонньої співпраці України з державами Африки.

На дипломатичному рівні проблема відсутності тяглості українсько-африканських взаємодій проявляється у ще слабкому (попри досягнення останніх років) дипломатичному представництві України в державах Африки та африканських держав – в Україні. За два роки активної зовнішньополітичної роботи на африканському напрямку, Україна відкрила 7 нових посольств (Ботсвана, Гана, ДР Конго, Кот-д'Івуар, Мавританія, Мозамбік та Руанда); заплановане відкриття нових посольств у Камеруні, Судані та Танзанії. Якщо плани будуть реалізовані, то українських дипломатичних представництв на континенті стане вдвічі більше (20), ніж було до 2022 р. (10). Це мало б посприяти швидшим, більш системним діалогам з африканськими державами та їх спільнотами, налагодженню двосторонньої співпраці у ключових сферах інтересів, а відтак – накопиченню того соціального капіталу, який важливий для підтримки на геополітичному рівні.

Це ефективно вдасться реалізувати лише повністю укомплектувавши закордонні дипломатичні представництва України в Африці. Натомість відкритим залишається питання достатньої кількості доступних людських та фінансових ресурсів для втілення задекларованих Україною намірів на території Африки в умовах російсько-української війни. Відкриття посольств у низці держав континенту потребує бюджетного фінансування. Крім того, якісне функціонування нових дипломатичних установ узалежене від персоналу, на підбір якого також потрібен часовий та матеріальний ресурс, хоч МЗС України й демонструє останніми роками кадрову відкритість дипломатичної служби, відкриває нові можливості для молоді. Наразі присутня кадрова проблема, зумовлена потребою у вузьких фахівцях, які орієнтуються в особливостях тої чи іншої держави Африки, володіють місцевими мовами, важливими для кращої комунікації і т. ін. Ці проблеми накладаються на нестабільність ситуації в Україні в умовах війни, коли дії ворога можуть зруйнувати ті чи інші плани України.

Якщо ситуація з українським представництвом на території континенту змінюється на краще, то держави Африки наразі не відкривають нові дипломатичні установи в Україні. З відродженням африканського вектора зовнішньої політики України, жодна держава Африки, яка до цього не мала дипломатичного представництва в Україні, не виявила бажання його відкрити. Це ускладнює подальші діалоги між державами, бо значна частина посольств африканських держав у Російській Федерації досі мають Україну в зоні своєї відповідальності, наприклад, Ангола, Габон, Гана, ДР Конго, Мадагаскар та ін. Наразі в Україні діють лише 5 посольств держав Африки: Алжиру, Єгипту, ПАР, Лівії та Нігерії. До початку повномасштабного російського вторгнення функціонувало Посольство Королівства Марокко в Україні, але воно призупинило діяльність; попри декларований ще у травні 2023 р. намір відновити роботу, це не зроблено (станом на кінець 2024 р.).

Навряд чи є якась одна причина низького рівня дипломатичного представництва держав Африки в Україні. На нашу думку, комплекс чинників впливає на відсутність динаміки у цьому напрямку. По-перше, причина може полягати у тому, що держави Африки, які постійно закликають до дипломатичних перемовин між Україною та Росією, справді вірять, що цей шлях буде ефективним. Відтак вони не поспішають із відкриттям дипломатичних представництв в Україні, на які доведеться витратити додаткові ресурси, а сподіваються, що одного представництва у Москві буде достатньо для комунікації. По-друге, наразі від зв'язків з Росією чимало держав Африки об'єктивно отримують все ж більше преференцій, ніж від співпраці з Україною. Зокрема, у сфері економіки та торгівлі, промисловості, безпеки та оборони і т. ін.

Події 2024 р. на території Малі стали певним випробуванням у процесі налагодження взаємин між Україною та державами африканського континенту. Попри

заперечення українського уряду своєї участі у допомозі повстанцям-туарегам, уряд Малі, а опісля і Нігер (як союзник Малі) розірвали дипломатичні відносини з Україною. Це може певною мірою позначитися на національних зусиллях зі здобуття підтримки держав континенту у російсько-українському протистоянні. Крім того, деякі африканські держави побачили у діях України початок гібридної війни України проти Росії на території Африки та побоюються згубних для себе наслідків. Для еліт та спільнот багатьох африканських країн сучасні процеси асоціюються з подіями часів холодної війни та шкодою, яку завдало їх континенту суперництво між СРСР та США.

Жодна держава Африки не ввела санкцій проти Росії через вторгнення в Україну. Хоч Україна пропонує будувати рівні та партнерські відносини з державами Африки, її цивілізаційний європейський вибір не завжди позитивно сприймається політичними елітами африканських держав. При цьому Україна декларує готовність ділитися технологіями у сфері безпеки (передусім – повітряні та морські дрони, кіберзахист), цифровізації державного управління, технологіями та досвідом протидії дезінформації, опору найманцям приватних військових компаній і т. д.

Серйозною проблемою у налагодженні українсько-африканських взаємодій у низці сфер є відсутність якісної комунікації між сторонами попри ухвалену Комунікаційну стратегію Україна – держави Африки. Інформаційний вакуум заповнюється хибними уявленнями та стереотипами, які гальмують взаємодію України з африканськими державами. Це шкодить поступу і політичній, і бізнес-співпраці між Україною та державами Африки.

Низку проблем у комунікації на всіх рівнях між Україною та державами Африки було б значно легше розв'язати за наявності українських інформаційних каналів та засобів міжнародного мовлення на території африканського континенту. Відсутність українських медіаресурсів, які б поширювали правдиву інформацію про Україну для африканських суспільств створює додаткову перепону на шляху результативного налагодження міждержавних відносин. Інформація про справжній стан справ в Україні почала проникати в інформаційне поле африканського континенту завдяки матеріалам місцевих журналістів, які відвідували Україну, зокрема деокуповані території, зустрічалися з представниками влади та постраждалими від російських злочинів. Проте масштаби російської медіаактивності з продукування новин та інших інформаційних матеріалів перебивають позитивний вплив поодиноких публікацій з проукраїнським поглядом на події.

Відтак, щоб сприяти формуванню позитивного ставлення жителів африканських держав до України та налагодженню конструктивного міждержавного діалогу, Україна має подбати про відкриття власних інформаційних служб або в інший спосіб розширити українську медіаприсутність у державах Африки. Це видається надскладним завданням з огляду на можливості фінансування Україною іномовлення закордоном. Фінансування такого мовлення почало скорочуватися ще від середини 1990-х років. Йдеться про Всесвітню службу радіомовлення України, Державну телерадіокомпанію «Всесвітня служба «Українське телебачення і радіомовлення», супутниковий канал Національної телекомпанії України «Перший Ukraine», інформаційне агентство «Укрінформ» та ін. Незначна кількість іномовних редакцій, недостатня присутність у хвильовому діапазоні і т. ін. стали причинами того, що Україна не мала і не має нині можливостей для практичного впливу на африканську аудиторію.

У межах другої групи проблем, що здатні негативно вплинути на динаміку розвитку українсько-африканських відносин виділимо, по-перше, різницю у політичних режимах та цінностях між державами. Відповідно до щорічного Індексу демократії (Economist Intelligence Unit), більшість держав Африки є гібридними (на межі між

демократією та неоавторитаризмом) або неоавторитарними (Democracy index, 2023). За останні п'ять років наявне зниження якості демократії у багатьох державах Африки. Становленню демократій на континенті не сприяє зростання насильства, як-от в Буркіна-Фасо, ДР Конго, Малі, Мозамбіку, Нігері, Судані та ін. Неодноразово останніми роками ставалися державні перевороти, наприклад, 2022 р. – у Буркіна-Фасо, 2023 р. – Нігері, Габоні і т. ін.

Взаєморозумінню України та держав Африки у важливих стратегічних питаннях не сприяє також наратив про проксі-війну Заходу проти Росії, присутній у керівних колах окремих держав Африки. Для таких урядів війна в Україні є нічим іншим, як результатом боротьби між Заходом і Росією за сфери впливу. Згадуючи про історичну неприязнь держав континенту до західних режимів, їхню відданість цінностям Руху неприєднання, розчарування через нерівний доступ до вакцини, масок, апаратів штучної вентиляції легень під час пандемії коронавірусу і т. ін., очевидним виглядає той факт, що ще значна кількість держав Африки розглядають російську агресію в Україні як проблему, породжену колективним Заходом. У кожній новій проблемі держави Африки відчують себе уразливими через недостатню солідарність (Lopes, 2022, р. 21). У цьому контексті ці держави хвилює передусім захист власних національних інтересів та послаблення впливу зовнішніх проблем на внутрішньодержавну стабільність, добробут населення, можливість отримання тої чи іншої допомоги. Підтримка українських мирних ініціатив, засудження російської агресії за таких умов не будуть актуальними для багатьох держав Африки. Відтак це не закладатиме міцне підґрунтя для побудови стійких партнерств з африканськими державами у майбутньому.

На перешкоді активному розвитку взаємин України з державами Африки можуть стати позиції політичної еліти держав континенту щодо обсягу допомоги, наданої Україні західними партнерами за час повномасштабної війни. До 2022 р. ЄС виділяв державам Африки доволі значне фінансування на підтримку мирних та гуманітарних ініціатив. Однак від 2022 р. основна частина бюджету Європейського фонду миру (EPF) спрямовується на підтримку України; лише невелика частка фінансування була виділена державам Африки (The European Peace Facility, 2023).

Відтак підтримка ЄС змістилася з африканського континенту на Схід Європи, що є чинником незадоволення еліт африканських держав. Навіть ті з них, хто підтримує Україну, звертають увагу, що багато африканців відчують, як їх проблеми (безпека, економіка, охорона здоров'я та ін.) тепер ігноруються. У зміні масштабів підтримки лідери держав Африки вбачають політику подвійних стандартів, меншовартісне сприйняття західними партнерами, ігнорування міжнародного принципу рівності всіх держав та народів. Додатково це посилюється через відмінності у ставленні до біженців з держав Африки, Близького Сходу та українських біженців на території ЄС від початку повномасштабної війни в Україні (Mickelsson, 2024, р. 8).

Перейдемо до аналізу зовнішніх чинників впливу на перспективи розвитку взаємин України з державами Африки. Оскільки в сучасних міжнародних відносинах панує глибока взаємозалежність суб'єктів та їх взаємодій, природно, що динаміка та характер українсько-африканських взаємин зазнають впливу інших гравців та процесів глобального та регіонального масштабів. Серед акторів, які впливають на зближення між Україною та державами Африки, є передусім Росія, меншою мірою – Китай, США, держави ЄС. Залежно від характеру відносин, які ці держави мають з Україною та африканськими державами, їх політика також позначається на ефективності українських ініціатив на африканському континенті.

Зауважимо, що визначити, як інші суб'єкти міжнародної політики впливають на взаємини України з державами Африки складно без проведення окремого масштабного

дослідження. На континенті розташовано понад п'ять десятків держав з різними режимами, національними інтересами і т. ін. Кожна з них мотивована/демотивована до співпраці з Україною різними наборами політичних імперативів, національних інтересів.

Загалом держави Африки з обережністю підходять до підтримки тих ініціатив, які пропонують держави колективного Заходу та їх партнери. Вони дуже прискіпливо розглядають співробітництво зі США, Великою Британією, державами ЄС та ін. Коли західні демократії ухвалюють антиросійські санкції або ж приймають інші рішення, пов'язані з інтересами України, ставлення до цього урядів та спільнот в Африці істотно розділяються. Також більшість держав Африки, як свідчать голосування за резолюції ГА ООН, обирають для себе зручну, нібито нейтральну позицію: з одного боку, зазвичай підтримують «нормативні принципи ООН (про ненапад, невтручання, непорушність кордонів)», а з іншого боку – уникають «будь-яких практичних кроків щодо санкціонування порушників, тобто практичної реалізації тих-таки принципів» (Рябчук, 2024, с. 163).

Україна має намір будувати взаємовигідні відносини з державами Африки на основі демократичних цінностей та інститутів. Багатьом державам Африки цей шлях бачиться як довгий, затратний за ресурсами, а цінності виживання традиційно превалюють над цінностями самовираження. Водночас для співпраці з, наприклад, Китаєм таких потреб не виникає, позаяк він не зацікавлений у демократизації чи інших конструктивних змінах в державах Африки. Ключовим чинником для Китаю у контексті такої співпраці є можливість вдало домовитися з місцевими елітами, розгорнути ведення вигідних для себе інфраструктурних проєктів на території держав Африки в межах ініціативи «Один пояс, один шлях», а відтак – скористатися з можливостей новітнього неоколоніалізму.

Поступу взаємин України з державами Африки найбільше перешкоджає російський вплив на континент. Сила цього впливу оцінюється неоднозначно. Наприклад, експерт Фонду Карнегі за міжнародний мир Р. Гопалдас (Gopaldas, 2023) припускає, що підтримка Росії на континенті може бути перебільшеною. Російський вплив часто обмежується ступенем, до якого він може впливати на політичну еліту тої чи іншої держави і в деяких випадках кооптувати цю еліту в мережі патронажу. Натомість за оцінкою єгипетського ученого О. Раафта (Raafat, 2023), Африка перетворилася на арену геополітичного суперництва, що характеризується піднесенням Росії, вплив якої неухильно зростає на противагу впливу США, держав ЄС та ін.

За нашою оцінкою, не можна не брати до уваги, що Росія давно (від середини 1950-х рр.) присутня у внутрішньому просторі африканських держав, закріпилася у різних сферах (оборонна, економічна, інформаційна та ін.). Після розпаду СРСР, Росія, як і Україна, не мала достатньої кількості ресурсів для одночасної стабілізації внутрішньополітичної системи та активної роботи з африканським континентом. Але розуміючи важливість збереження свого впливу в Африці, вагу голосів держав цього континенту в глобальному масштабі, Росія швидко повернулася до активної експансіоністської політики. Після анексії Криму, коли перший пакет західних санкцій змусив Росію шукати нових геополітичних партнерів і можливості для ведення бізнесу, Кремль подвоїв дипломатичні зусилля в Африці. Хоч економічна присутність Росії в Африці насправді не є значною, якщо зіставляти з тими масштабами торгівлі, яка ведеться Росією з Китаєм, Індією, але «окремі російські товари є досить важливими – пшениця, добрива, сільськогосподарська техніка тощо (Рябчук, 2024, с. 163). Це мотивує чимало держав Африки підтримувати добрі взаємини з Росією, а також і Китаєм, на які не має якось впливати українське питання.

Відтак Росія глибоко проникла у справи держав Африки, є важливим експортером зброї та постачальником сумнівних послуг у сфері безпеки. Прикладами інтенсифікації відносин можна уважати організацію та проведення державою-агресором самітів «Росія – Африка» у 2019 та 2023 рр., до яких були запрошені усі держави Африки і долучалася більшість з них. Україна ж не має наразі можливостей розвивати контакти за допомогою таких інструментів.

Росія проводить велику кількість зустрічей з лідерами держав Африки. Поряд з налагодженням контактів на двосторонньому рівні, організовуються багатосторонні зустрічі, прикладом чого є саміти БРІКС. Приєднання до БРІКС ПАР (2011 р.) не лише розширило цю організацію впливовим членом, а й відкрило шлях для охоплення Африки сферою інтересів цієї організації. З 2024 р. Єгипет та Ефіопія увійшли до БРІКС. Під час останнього саміту БРІКС (22-24.10.2024 р., м. Казань) статус держав-партнерів організації надано Алжиру, Нігерії та Уганді. Алжир і Сенегал офіційно подали заявки на приєднання до БРІКС, а зацікавленими у вступі є Ангола, Камерун, Коморські Острови, ДР Конго, Габон, Гвінея-Бісау, Лівія, Судан, Туніс, Сомалі, Уганда та Зімбабве.

Зауважимо, що проблематиці розвитку держав Африки були присвячені окремі саміти БРІКС. Так, зокрема 5-й саміт БРІКС (2013 р.) відбувався під гаслом «БРІКС та Африка: партнерство в цілях розвитку, інтеграції та індустріалізації», а 15-й саміт БРІКС (2023 р.) мав тему «БРІКС та Африка: партнерство для взаємного прискореного зростання, сталого розвитку та інклюзивної багатосторонності».

З 2019 р. Росія започаткувала практику проведення самітів «Росія – Африка». На першому з цих самітів були присутні делегації 45 держав Африки, а у 2023 р. – до участі приєдналися делегації 49 держав континенту, однак змінився рівень представників цих держав (під час другого саміту лише 17 з 54 держав Африки будуть представлені на рівні голів держав). Участь держав континенту в цих багатосторонніх зустрічах не вказує прямо на їх проросійську афіліацію, однак є доказом антизахідних настроїв, що панують в багатьох африканських елітах та спільнотах. Вони також зачіпають зв'язки з Україною, яка позиціює себе частину західного суспільства.

Відтак, якими б активними нині не були дії України на континенті, вони наразі мають значно слабший вплив на політичну еліту та спільноти країн Африки, ніж довготривалий системний та фінансово затратний вплив Росії, що сягає радянського періоду й опирається на віддавна налагоджені мережі формальних і неформальних зв'язків. Значна кількість держав Африки продовжують вбачати у Росії надійного друга та союзника, хоч при цьому приймають делегації України, не відмовляються від прагматичних угод. Наприклад, Ангола має дружні взаємини з Росією, однак в ході візиту до Анголи (жовтень 2024 р.) міністра закордонних справ України А. Сибіги були обговорені перспективи залучення українських компаній до модернізації енергетичної та транспортної інфраструктури Анголи, розвитку високотехнологічного сільського господарства, як-от використання дронів у фермерстві і т. д.

До початку повномасштабної агресії проти України Росія була головним постачальником зброї в Африку. На неї припадало близько 40% африканського імпорту основних систем озброєння у 2018–2022 рр. Згідно зі звітом корпорації RAND, продажі російської зброї в Африку зростали з бл. 500 млн дол. до понад 2 млрд дол. щороку (до 2022 р.). Основними імпортерами російських систем озброєння були Алжир, Єгипет, Малі, Судан, ЦАР, Ангола (Grissom, Charap, Cheravitch et al., 2022). Крім низки безпекових договорів, у т. ч. на постачання різних видів озброєння та техніки для режимів держав Африки, Росія розгорнула масштабну присутність приватних військових кампаній на території держав континенту.

Поряд з військовою та технічною підтримкою недемократичних режимів в Африці, Росія активно розширює інформаційну пропагандистську присутність, цілеспрямовано схиляє держави Африки до свого бачення зовнішньої політики і війни проти України. Поширення російських наративів у більшості випадків відбувається за допомогою іномовлення, а також соціальних мереж. Росія запускає потрібні дезінформаційні кампанії у соціальних мережах, щоб сформувані в тій чи іншій державі потрібні настрої.

До поширення пропаганди також залучені дипломатичні канали Росії на континенті. African Digital Democracy Observatory були виявлені зв'язки між російськими посольствами та псевдогромадськими НУО, які були створені для продукування та поширення дезінформації в Нігері, ДР Конго, Сенегалі, Малі, Мавританії та ін. Додатково поширенню проросійських пропагандистських наративів сприяла діяльність ПВК «Вагнер», а у 2023 р. – збройного формування «Африканський корпус», інформаційного агентства «African Initiative», пов'язаного з російськими спецслужбами.

Торкаючись чутливих питань історичної пам'яті суспільств африканських держав, Росія активно використовує спадщину боротьби СРСР проти колоніальних режимів як саме російський здобуток. Росія стверджує, що США та ЄС, запровадивши економічні санкції, дестабілізують постачання продовольства до держав Африки, а Росія натомість відповідально дотримується зобов'язань щодо підтримки глобальної продовольчої безпеки, є надійним партнером Африки. Росія просуває наратив про те, що саме Захід спровокував війну Росії в Україні та привносить ескалацію, провокує глобальний конфлікт. Ці зумисно спотворені та перекручені повідомлення далі передаються лідерам думок африканських суспільств з-поміж проросійських інфлюенсерів, блогерів у соціальних мережах, на різних онлайн-платформах. Проблема вбачається в тому, що наразі Україна не може ефективно протидіяти цьому.

Росія посилює свої позиції в інформаційному просторі через відкриття агентств «Sputnik Afrique» та «Sputnik Africa». Державний канал «RT International» також розширив мережу в Африці, реалізує різні проекти, наприклад, «Afrique Media». На сьогодні це головний рупор російської пропаганди на континенті. Після підписання партнерства з російським каналом RT у грудні 2022 р. його заголовки стали відкрито проросійськими та пропагандистськими; в ефірах превалювали теми про спільних ворогів Африки та Росії. Україна висвітлюється як держава-терорист, що не бажає миру⁷⁵. Також в окремих африканських державах функціонують медіа, фінансовані російськими суб'єктами, наприклад, у Центральноафриканській Республіці це «Radio Lengua Songo», «Ndjoni Sango».

Додатково, Росія використовує слабкості держав континенту, зокрема їх внутрішньоекономічну нестабільність, для отримання політичних преференцій на континенті. Ще за часів холодної війни, аби закріпитися в Африці, СРСР спрямовував значні фінанси та залучав інструменти міжнародного кредитування в обмін на політичну відданість окремих держав радянському режиму. Відтоді африканські держави накопичили значні зовнішні борги. Ця залежність є вагомим інструментом зовнішньополітичного впливу для сучасної Росії. Періодично Росія списує частини африканських боргів і відтак прагне зберегти за собою статус партнера, зацікавленого у нібито підтримці добробуту держав Африки. В реальності ж, практика списання боргів Росією пов'язана з цілями переважно геополітичного характеру. Фінансові поступки Росія здійснює, щоб не втратити держави континенту зі зони свого

⁷⁵ Див.: <https://afriquemediatv.tv/?s=Ukraine>

зовнішньополітичного впливу з іншими державами, передусім – Китаєм, мають власні інтереси на континенті. Зацікавленість держав Африки у співпраці з Росією (як і Китаєм) обумовлені ще й їх статусом постійних членів Ради Безпеки ООН, що можуть застосувати право вето щодо «незручних» для тої чи іншої дружньої африканської держави резолюцій ГА ООН.

Завдяки діяльності збройному формуванню «Африканський корпус» та ефективності російської пропаганди, населення держав континенту все частіше потрапляє під вербування російських військових структур та стає частиною особового складу російських бойових підрозділів, які залучаються до ведення війни в Україні. Такі випадки були зафіксовані у низці держав Африки, наприклад, Ємен, Сомалі, Сьєрра-Леоне, Руанді, Бурунді, Буркіна-Фасо, Конго, Уганді та ін. Росія використовує обманні тактики, залучаючи до війни громадян держав Африки, що проживають на її території, змушуючи їх обирати між службою в армії чи депортацією. «Африканський корпус» також активно займається набором громадян Африки до російських збройних формувань для ведення війни в Україні. Також відбувається вербування жінок з африканських держав для роботи на російських збройових заводах, як-от виробництво дронів. Росія активно вербує єменських хуситів на нібито високооплачувану цивільну роботу, а натомість відправляє їх на територію України. Це лише окремі приклади деструктивної діяльності та методів впливу Росії на держави Африки, яка набуває загрозливого характеру й уже становить виклик національній безпеці держав континенту.

Висновки. Наразі позиції України у державах Глобального Півдня, зокрема у державах Африки, ще доволі слабкі. Завдяки ухваленню відповідних стратегій, відкриттю нових дипломатичних установ, здійсненню офіційних візитів ця ситуація швидко та кардинально не зміниться, хоч старт цих процесів є безумовно важливим. Швидким змінам характеру співпраці України з державами Африки перешкоджає комплекс чинників, куди відносимо, найперше, особливості політики України щодо Африки за роки незалежності, інтереси великих недемократичних держав (Росія, Китай – найперше), позицію власне політичних еліт держав Африки.

Основними проблемами для налагодження стійкої співпраці України з державами Африки нами вбачаються наступні: 1) відсутність традиції сталої співпраці між Україною та державами Африки, що проявляється у недостатньому розумінні сторонами проблем і потреб один одного; 2) наявність в Україні проблем з достатньою кількістю професійних кадрів для ефективної співпраці з державами Африки (з огляду на їх кількість і відмінності); 3) обмеження фінансування для розвитку мережі дипломатичних та консульських установ, мережі іномовлення; 4) пасивність, незацікавленість деяких держав Африки щодо активізації їх дипломатичного представництва в Україні через прагматичні міркування; 5) часті внутрішньополітичні зміни в багатьох африканських державах; 6) відсутність якісної комунікації, результатом чого є хибні уявлення та стереотипи, які не сприяють діалогу; 7) відмінності у політичних режимах, характері політичної культури та політико-правових цінностей між Україною та державами Африки; 8) стагнація демократичних процесів та посилення проросійських пропагандистських наративів у державах Африки.

Зовнішні чинники, які впливають на взаємини України та держав Африки, також є й наслідком політики інших держав. Нинішня діяльність США, Великої Британії, держав ЄС, а також спадщина їх попередніх рішень не завжди позитивно впливають на взаємини України з державами Африки. На сприйнятті України африканськими елітами позначається збільшення за час війни фінансування її потреб зі закордонних фондів, що звужило фінансування проєктів в Африці, а також масштаби підтримки біженців, шукачів тимчасового захисту з України на протигагу таким же уразливим особам з держав

Африки. Також на зниження рівня пріоритетності та привабливості українських пропозицій впливає активна експансіоністська діяльність Китаю щодо багатьох держав Африки. Однак найбільше на українсько-африканське зближення нині деструктивно впливає чинник російської активності в регіоні.

Відтак перед Україною стоїть складне завдання зуміти протидіяти водночас цілій системі чинників, які перешкоджають співпраці з державами Африки шляхом зміни їх нейтрально-стриманої чи політично амбівалентної позиції на проукраїнську. Оскільки політика багатьох африканських держав обумовлюється саме прагматичними, а не ціннісними міркуваннями, то для України ефективною тактикою може бути саме демонстрація африканським державам можливої вигоди від розвитку взаємин з нашою державою.

Бібліографічний список

- Рябчук, М., 2024. Зворотний бік «нейтральності». Російська війна в Україні й амбівалентна позиція країн Глобального Півдня. *Політичні дослідження*, 2 (8), с. 156–183.
- Democracy index, 2023. *Economist Intelligence Unit*. [online] Available at: <<https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2023/>> [Accessed 15 October 2024]
- Dobrescu, M., 2023. Between strategic neglect and geopolitical realities: Ukraine and North Africa in Light of Russian Aggression. *Mediterranean Politics*, 29 (5), pp. 781–791.
- Gopaladas, R., 2023. *Will the Invasion of Ukraine Change Russia-Africa Relations?* Washington: Carnegie Endowment for International Peace.
- Grissom, A.R., Charap, S., Cheravitch, J. et al. eds., 2022. Russia's Growing Presence in Africa: A Geostrategic Assessment. *RAND Corporation*. [online] Available at: <https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR4399.html> [Accessed 11 November 2024]
- Lopes, C., 2022. The Untamed Impact of a Faraway Shock: Africa and the War in Ukraine. *Strategic Review for Southern Africa*, 44 (1), pp. 9–24.
- Manboah-Rockson, J.K., Adjuik, R.Y., & Dawda, T.D., 2024. The Geopolitics of the Russian-Ukrainian War: Implications for Africa in International Relations. *European Journal of Development Studies*, 4 (4), pp. 14–24.
- Mhlanga, D. & Ndhlovu, E., 2024. *The Russia-Ukraine Conflict and Development in Africa. Implications for Sustainable Development*. London: Springer. 392 p.
- Mickelsson, T.B., 2024. Ukrainian refugees' differentiated treatment: a critical and systematic review. *Global networks*. [online] Available at: <<https://doi.org/10.1111/glob.12502>> [Accessed 15 October 2024]
- Neji, O.N., Obaji-Akpet, I., Otu, M.T., Ebegbulem, J., Edet, S., Anhu Awunghe, A., & Ghigaemezu S.N., 2024. Reconsidering the Russian-Ukrainian Conflict and Security Concerns in Africa. *Journal of Liberty and International Affairs*, 10 (1), pp. 233–251.
- Raafat, O., 2023. The Ukrainian Crisis Through the Eyes of Africa. *Policy Brief*, 128. Barcelona: European Institute of the Mediterranean Research.
- The European Peace Facility, 2023 *The Diplomatic Service of the European Union*. [online] Available at: <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/2023/EU-Peace-Facility%20Factsheet_June%202023.pdf> [Accessed 15 October 2024]

References

- Democracy index, 2023. *Economist Intelligence Unit*. [online] Available at: <<https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2023/>> [Accessed 15 October 2024]
- Dobrescu, M., 2023. Between strategic neglect and geopolitical realities: Ukraine and North Africa in Light of Russian Aggression. *Mediterranean Politics*, 29 (5), pp. 781–791.
- Gopaldas, R., 2023. *Will the Invasion of Ukraine Change Russia-Africa Relations?* Washington: Carnegie Endowment for International Peace.
- Grissom, A.R., Charap, S., Cheravitch, J. et al. eds., 2022. Russia's Growing Presence in Africa: A Geostrategic Assessment. *RAND Corporation*. [online] Available at: <https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR4399.html> [Accessed 11 November 2024]
- Lopes, C., 2022. The Untamed Impact of a Faraway Shock: Africa and the War in Ukraine. *Strategic Review for Southern Africa*, 44 (1), pp. 9–24.
- Manboah-Rockson, J.K., Adjuk, R.Y., & Dawda, T.D., 2024. The Geopolitics of the Russian-Ukrainian War: Implications for Africa in International Relations. *European Journal of Development Studies*, 4 (4), pp. 14–24.
- Mhlanga, D. & Ndhlovu, E., 2024. *The Russia-Ukraine Conflict and Development in Africa. Implications for Sustainable Development*. London: Springer. 392 p.
- Mickelsson, T.B., 2024. Ukrainian refugees' differentiated treatment: a critical and systematic review. *Global networks*. [online] Available at: <<https://doi.org/10.1111/glob.12502>> [Accessed 15 October 2024]
- Neji, O.N., Obaji-Akpet, I., Otu, M.T., Ebegebulem, J., Edet, S., Anhu Awunghe, A., & Ghigaemezu S.N., 2024. Reconsidering the Russian-Ukrainian Conflict and Security Concerns in Africa. *Journal of Liberty and International Affairs*, 10 (1), pp. 233–251.
- Raafat, O., 2023. The Ukrainian Crisis Through the Eyes of Africa. *Policy Brief*, 128. Barcelona: European Institute of the Mediterranean Research.
- Riabchuk, M., 2024. Zvorotnyi bik «neitralnosti». Rosiiska viina v Ukraini y ambivalentna pozytsiia krain Hlobalnoho Pivdnia [The Other Side of "Neutrality". Russian War in Ukraine and Ambiguous Stance of the Global South Countries]. *Politychni doslidzhennia*, 2 (8), s. 156–183 (in Ukrainian).
- The European Peace Facility, 2023 *The Diplomatic Service of the European Union*. [online] Available at: <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/2023/EU-Peace-Facility%20Factsheet_June%202023.pdf> [Accessed 15 October 2024]

Стаття надійшла до редакції 15.10.2024.

N. Khoma
D. Panova

PROBLEMS OF INTENSIFICATION OF UKRAINIAN RELATIONS WITH AFRICAN STATES: THE INFLUENCE OF INTERNAL AND EXTERNAL FACTORS

The article examines the system of factors influencing Ukraine's cooperation with African States. The study is motivated by the importance of assessing the obstacles that affect the global support for our country in the fight against the external aggression of Russia and its allies. Although Ukraine is trying to accelerate its cooperation with the states of the Global South in the face of security challenges, relations with many of them, including African States,

remain ad hoc and unsystematic. The process of rapprochement with African States is slowing down for a number of reasons that need to be addressed. The purpose of the study is to systematise the factors influencing the intensification of Ukraine's relations with African States. The tasks are as follows: 1) to identify the internal factors that slow down the intensification of Ukraine's cooperation with African States; 2) to identify the external factors that influence the constructive development of Ukraine's relations with African States.

It is noted that today Ukraine's position in the Global South, in particular in Africa, is still quite weak. Adoption of appropriate strategies, opening of new diplomatic missions, and official visits will not change the situation quickly and dramatically, but the start of these processes is certainly important. It is emphasised that a complex of factors hinders rapid changes in the nature of Ukraine's cooperation with African States, including the peculiarities of Ukraine's policy towards Africa since independence, the interests of large non-democratic states (Russia, China, etc.), the position of the political elites of African States, etc.

The main problems for establishing sustainable cooperation between Ukraine and African States are as follows: 1) the lack of a tradition of sustainable cooperation between Ukraine and African States, which is manifested in the lack of understanding of each other's problems and needs; 2) Ukraine has problems with a sufficient number of professional staff for effective cooperation with African States; 3) limited funding for the development of a network of diplomatic and consular institutions, a network of foreign broadcasting; 4) passivity, lack of interest of some African States in intensifying their diplomatic representation in Ukraine; 5) frequent internal political changes in many African States; 6) lack of quality communication, resulting in misconceptions and stereotypes that do not contribute to dialogue; 7) differences in political regimes, political culture and political and legal values between Ukraine and African States; 8) stagnation of democratic processes and strengthening of pro-Russian propaganda narratives in African States.

It is emphasised that Ukraine faces a difficult task to overcome many obstacles to cooperation with African States and to change their neutral or politically ambivalent position to a pro-Ukrainian one. Since the policies of many African States are driven by pragmatic rather than value-based considerations, an effective tactic for Ukraine is to demonstrate to African States the new opportunities of cooperation.

Keywords: African States, Global South, African vector of Ukraine's foreign policy, geopolitics, Russian war in Ukraine.